

Sygn. akt II CSK 455/14

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 12 czerwca 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Jan Górowski (przewodniczący)
SSN Anna Kozłowska (sprawozdawca)
SSN Grzegorz Misiurek

w sprawie z powództwa A. S.
przeciwko M. S. o pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 12 czerwca 2015 r.,
skargi kasacyjnej pozwanego
od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]
z dnia 30 stycznia 2014 r.,

- 1. oddała skargę kasacyjną,**
- 2. zasądza od pozwanego na rzecz powódki kwotę 1800 (jeden tysiąc osiemset) zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego w postępowaniu kasacyjnym.**

UZASADNIENIE

Powódka domagała się pozbawienia wykonalności tytułu wykonawczego w postaci aktu notarialnego z dnia 19 marca 2010 r. sporządzonego przed notariuszem w G., zaopatrzonego w klauzulę wykonalności nadaną postanowieniem Sądu Rejonowego w G. z dnia 13 stycznia 2011 r., zawierającego oświadczenie powódki o zawarciu z pozwanym w dniu 19 marca 2010 r. umowy pożyczki w kwocie 78.000 zł z oprocentowaniem w wysokości stawki WIBOR 12M plus 1% i poddaniu się egzekucji wprost z tego aktu w zakresie obowiązku zapłaty pozwanemu kwoty 100.000 zł stanowiącej pożyczkę z dnia 19 marca 2010 r. i upoważniającym pozwanego do prowadzenia na podstawie tego aktu na jego rzecz egzekucji w przedmiocie zwrotu tej pożyczki. Twierdziła, że obowiązek stwierdzony powołanym aktem notarialnym nie istnieje.

Pozwany domagał się oddalenia powództwa. Wyrokiem z dnia 23 lipca 2013 r. Sąd Okręgowy oddalił powództwo. W motywach rozstrzygnięcia Sąd ustalił, że pozwany był przyjacielem rodziców powódki i w związku z kłopotami finansowymi w jakie popadł ojciec powódki, pożyczał im różne kwoty, do roku 2005 r. łącznie 85.000 zł. Rodzice powódki spisali oświadczenie o istnieniu ich solidarnego długu w tej kwocie wobec pozwanego; długu tego nie spłacili. W 2010 r. pozwany zaczął upominać się o zwrot długu, który w tym czasie wynosił 78.000 zł. Ponieważ rodzice powódki nie posiadali majątku a powódka była właścicielką ponad 100 - metrowego dwupoziomowego lokalu mieszkalnego, pozwany zaproponował, aby ustanowić na tym lokalu hipotekę. Rozmowy pozwany prowadził z ojcem powódki. Powódka zgodziła się udzielić zabezpieczenia długu rodziców jednak nie przez ustanowienie hipoteki ale przez podpisanie pozornej umowy pożyczki na kwotę 78.000 zł. Pozwany nie świadczył na rzecz powódki z tytułu umowy pożyczki żadnych pieniędzy. Zawarta umowa stanowiła w rzeczywistości oświadczenie powódki o kumulatywnym przystąpieniu do długu rodziców jaki mieli wobec pozwanego. Wykonaniem umowy było poddanie się przez powódkę w drodze aktu notarialnego egzekucji co do obowiązku zapłaty pozwanemu kwoty 100.000 zł. Umowa, której treść ustalano przez dłuższy czas, została spisana przez strony w obecności adwokata pozwanego oraz ojca powódki. Koszty aktu

notarialnego obejmującego oświadczenie o poddaniu się egzekucji poniosła powódka, pozwany wcześniej uiszczył podatek od umowy pożyczki. Wobec tego, że powódka nie realizowała uzgodnionych warunków spłaty kwoty wymienionej w umowie, pozwany ponaglał o zapłatę tak ojca powódki jak i powódkę. W odpowiedzi, powódka w piśmie z dnia 14 listopada 2010 r. oświadczyła, że umowa pożyczki miała charakter formalny i nie czuje się zobowiązana do zwrotu jakiegokolwiek kwoty. Jesienią 2010 r. powódka sprzedała swoje mieszkanie, jednakże żadnej kwoty z uzyskanej ceny nie przekazała pozwanemu. Na wniosek pozwanego aktowi notarialnemu o poddaniu się egzekucji została nadana klauzula wykonalności i na podstawie tego tytułu wykonawczego wszczął on przeciwko powódce egzekucję. Powódka wystąpiła z powództwem o ustalenie, że umowa pożyczki jako pozorna jest nieważna, jednakże to powództwo zostało prawomocnie oddalone z braku interesu prawnego; w ocenie sądu rozstrzygającego wskazaną sprawę, z uwagi na toczącą się egzekucję właściwym środkiem ochrony interesu powódki powinno być powództwo przeciwegzekucyjne.

Oddalając powództwo w sprawie niniejszej Sąd Okręgowy wskazał, że zawarta przez strony umowa pożyczki była pozorna, nie mogła być jednak poczytana za nieważną, ponieważ kryła ważną umowę kumulatywnego przystąpienia powódki do długu rodziców. Na jej podstawie powódka poddała się egzekucji na rzecz pozwanego do kwoty 100.000 zł. Istnienie zatem ważnego zobowiązania czyniło zarzut powódki nieistnienia obowiązku stwierdzonego tytułem wykonawczym chybionym i tym samym prowadziło do oddalenia powództwa.

Na skutek apelacji powódki Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 30 stycznia 2014 r. zmienił zaskarżony wyrok w ten sposób, że powództwo uwzględnił. Podzielił ustalenia faktyczne Sądu pierwszej instancji co do pozorności umowy pożyczki, jednakże za nietrafną uznał ocenę tego Sądu, że ukryta czynność prawna stanowiła umowę kumulatywnego przystąpienia do długu. Wskazał jednak, że zagadnienie czy i jaka umowa kryła się pod umową pozorną nie miało dla rozstrzygnięcia sprawy istotnego znaczenia. Niezależnie bowiem od ustaleń w tym zakresie, aczkolwiek w ocenie Sądu Apelacyjnego pod pozorną umową pożyczki kryła się umowa poręczenia, oświadczenie powódki o poddaniu się egzekucji jest nieskuteczne. Oświadczenie o poddaniu się egzekucji, o jakim stanowi art. 777 § 1

pkt 4 i 5 k.p.c. musi zawierać dokładne oznaczenie świadczenia i źródło jego powstania i jest skuteczne wobec ściśle oznaczonego roszczenia tak co do przedmiotu jak i podstawy prawnej. Oświadczenie powódki dotyczyło obowiązku spłaty pożyczki, która miejsca nie miała, nie dotyczyło umowy poręczenia, którą ukrywała pozorna umowa pożyczki. W zakresie poddania się egzekucji ukryta czynność prawna nie weszła w miejsce czynności pozornej, nie istniał zatem obowiązek stwierdzony tytułem egzekucyjnym w postaci aktu notarialnego z dnia 19 marca 2010 r.; stąd też powództwo należało uwzględnić.

W skardze kasacyjnej od wyroku Sądu Apelacyjnego opartej na obu podstawach z art. 398³ § 1 pkt 1 i 2 k.p.c., pozwany, w ramach podstawy naruszenia prawa materialnego zarzucił naruszenie art. 83 § 1 zdanie 2 k.c., a w ramach podstawy naruszenia przepisów postępowania w sposób mogący mieć istotny wpływ na wynik sprawy skarżący jako naruszone wskazał art. 840 § 1 k.p.c. i art. 777 § 1 pkt 5 k.p.c. oraz art. 382, art. 328 § 2 w związku z art. 391 § 1 k.p.c.

We wnioskach skarżący domagał się uchylecia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Tradycyjnie pozorność określana jest jako założona przez strony niezgodność między aktem woli a jej przejawem na zewnątrz (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 23 czerwca 1986 r., I CR 45/86, niepubl. i z dnia 12 lipca 2002 r., V CKN 1547/00, niepubl.). Konstrukcja i konsekwencje prawne symulowanego oświadczenia woli uregulowane zostały w art. 83 § 1 k.c. Konstrukcyjnie, pozorna czynność prawna wymaga łącznego wystąpienia trzech elementów: oświadczenie woli musi być złożone drugiej stronie, tylko dla pozoru, a adresat oświadczenia musi zgadzać się na jedynie pozorne dokonanie czynności prawnej (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 5 października 2006 r., I UK 120/06, OSNP 2007, nr 19-20, poz. 294, z dnia 18 maja 2006 r., II UK 164/05, "Praca i Zabezpieczenie Społeczne" 2006, nr 9, s. 33, i z dnia 18 marca 2004 r., III CK 456/02, niepubl.). Powołany przepis reguluje przy tym dwie sytuacje. Pierwszą jest pozorność określana jako bezwzględna lub zwykła, która ma miejsce

wtedy, gdy strony nie miały zamiaru wywołania żadnych skutków prawnych. Drugą jest pozorność nazywana względną lub kwalifikowaną; w tym wypadku strony pod czynnością pozorną ukrywają inne, rzeczywiste oświadczenie woli (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 4 stycznia 2008 r., I UK 223/07, niepubl., z dnia 27 września 2000 r., II UKN 744/99, OSNAPUS 2002, nr 8, poz. 194 i z dnia 7 marca 2007 r., II CSK 478/06, niepubl.). O kwalifikowanej pozorności czynności prawnej można mówić jedynie wtedy, gdy zgodną wolą stron jest wyrażenie na zewnątrz innej treści niż ta, która kształtuje umowę ukrytą.

Sądy obu instancji ustaliły, że strony w dniu 19 marca 2010 r. zawarły umowę pożyczki i była to umowa pozorna, po czym ustaliły, że pozorność miała charakter kwalifikowany, umowa pożyczki ukrywała bowiem inną umowę. Zdaniem Sądu pierwszej instancji była to umowa kumulatywnego przystąpienia do długu, zdaniem Sądu drugiej instancji - umowa poręczenia. Odmienne było też stanowisko Sądów co do skutków pozorności. Sąd pierwszej instancji ocenił umowę jako ważną, z uwagi na ważność umowy ukrytej, natomiast Sąd drugiej instancji uznał, że umowa pożyczki, jako pozorna, jest nieważna. To stanowisko skarżący kwestionuje. Można wskazać, że w piśmiennictwie, a także w orzecznictwie Sądu Najwyższego (por. postanowienie z dnia 25 października 2006 r. III CSK 214/06, niepubl.) rozważając na gruncie art. 83 § 1 k.c. skutki umowy pozornej, wyrażono pogląd, że przy pozorności kwalifikowanej mamy do czynienia z jedną czynnością połączoną, w której ważność zachowują te elementy ujawnionego na zewnątrz, pozornego oświadczenia woli, które da się pogodzić z postanowieniami ukrytymi. W orzecznictwie Sądu Najwyższego dominuje jednak pogląd opowiadający się, przy pozorności kwalifikowanej, za istnieniem dwóch odrębnych, samodzielnych czynności prawnych, z których czynność ujawniona jest zawsze nieważna, natomiast ważność czynności dyssymulowanej (ukrytej) zależy od jej właściwości, to jest spełnienia wymogów ustawowych właściwych dla czynności danego rodzaju (por. wyrok z dnia 12 października 2001 r., V CKN 631/00, OSNC 2002, nr 7-8, poz. 91; wyrok z dnia 27 kwietnia 2004 r., II CK 191/03, niepubl.; uchwała z dnia 22 maja 2009 r. III CZP 21/09, OSNC 2010 r., nr 1, poz. 13, uchwała z dnia 9 grudnia 2011 r. III CZP 79/11, OSNC z 2014 r., nr 6, poz. 74). Ten kierunek wykładni Sąd rozstrzygający sprawę niniejszą w pełni aprobuje. Ustalenie zatem

przez Sądy, że umowa pożyczki była pozorna powoduje, że skutek tej wady podlega ocenie według art. 83 § 1 zd. 1 k.c. – umowa taka jest nieważna.

Oświadczenie powódki o poddaniu się egzekucji złożone w formie aktu notarialnego (art. 777 § 2 k.p.c.) wskazywało zdarzenie prawne, stanowiące źródło jej obowiązku świadczenia na rzecz pozwanego kwoty 100.00 zł - według treści tego oświadczenia była to umowa pożyczki zawarta w dniu 19 marca 2010 r. Wskazanie w oświadczeniu o poddaniu się egzekucji źródła obowiązku świadczenia Sąd Apelacyjny uznał za konieczne i w ślad za poglądem Sądu Najwyższego wyrażonym w uzasadnieniu wyroku z dnia 19 marca 1975 r. III CRN 368/74 (OSNC z 1976 r. nr 4, poz. 86) nazwał to źródło podstawą prawną, aczkolwiek nie ulega wątpliwości, że rozumiał przez to stosunek prawny łączący strony, z którego dla dłużnika wynika obowiązek świadczenia, a dla wierzyciela uprawnienie do żądania spełnienia przez dłużnika tego świadczenia.

Skarżący kwestionuje stanowisko Sądu Apelacyjnego co do potrzeby wskazywania w oświadczeniu dłużnika o poddaniu się egzekucji stosunku prawnego, z którego wynika egzekwowany obowiązek, dowodząc, że warunki ważnego, skutecznego tytułu egzekucyjnego, jakim jest akt notarialny, zawierają pkt 4 i 5 art. 777 § 1 k.p.c., a przepisy te o „podstawie prawnej” milczą. Zwrócić więc należy uwagę, że jeżeli oświadczenie dłużnika o poddaniu się egzekucji zawarte jest w akcie notarialnym, którym równocześnie dokonano czynności będącej źródłem obowiązku świadczenia, wówczas nie istnieje ani wątpliwość co do związania dokonanej czynności materialnoprawnej i wynikających z niej obowiązków dłużnika z oświadczeniem dłużnika o poddaniu się egzekucji, ani też nie poddaje się w wątpliwość ich współzależności. Dopuszczenie natomiast przez ustawodawcę złożenia przez dłużnika oświadczenia o poddaniu się egzekucji w odrębnym akcie notarialnym (art. 777 § 2 k.p.c.) rzeczywiście zaktualizowało zagadnienie potrzeby wskazywania w tymże oświadczeniu tytułu prawnego, z którego wynika zobowiązanie dłużnika. Tytuł ten może przy tym wynikać z różnych stosunków prawnych, tak z kontraktu jak i z deliktu czy też bezpodstawnego wzbogacenia; w stosunkach umownych źródłem zobowiązania może być również umowa ustna. W orzecznictwie (por. powołany wyżej wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 marca 1975 r.

oraz uchwała z 7 marca 2008 r., III CZP 155/07, OSNC z 2009 r., nr 3, poz. 42) i w piśmiennictwie zgodnie wskazuje się, że tytuł prawny zobowiązania dłużnika powinien być w akcie notarialnym określony. Powinność ta jest następstwem kwalifikowania oświadczenia o poddaniu się egzekucji jako czynności prawnej (jednostronnej). Czynność prawna dla swej skuteczności musi obejmować elementy konieczne i właściwe dla danej czynności. Stąd też treść minimalna tej czynności powinna zwierać m.in. jednoznaczne oświadczenie dłużnika, że poddaje się egzekucji dla wyegzekwowania przez oznaczonego wierzyciela oznaczonego świadczenia wynikającego z oznaczonego stosunku prawnego łączącego tego wierzyciela ze składającym oświadczenie. Tak więc wymogi tego, złożonego w formie aktu notarialnego, oświadczenia, opisane w punktach 4 i 5 art. 777 § 1 k.p.c. są koniecznym, aczkolwiek zaledwie kolejnym elementem tej czynności prawnej, a nie jak chce skarżący, jej elementem wyłącznym. Skonstruowana w wyżej wskazany sposób treść czynności prawnej, skutkującej powstaniem tytułu egzekucyjnego, wyznacza równocześnie zakres kognicji sądu rozpoznającego powództwo opozycyjne, a więc nie tylko co do stron postępowania egzekucyjnego i przedmiotu egzekucji ale także co do stosunku prawnego powołanego w tym tytule jako źródła egzekwowanego od dłużnika obowiązku. Powództwo opozycyjne pełni bowiem w takiej sytuacji funkcję postępowania rozpoznawczego, rozpoznający je sąd działa jak sąd rozpoznający roszczenie. Wskazanie stosunku prawnego będącego źródłem obowiązku świadczenia jest przy tym w literaturze traktowane jako chroniące prawa dłużnika, bowiem wyłącznie od jego woli wyrażonej w oświadczeniu zależy czy egzekucja świadczeń z danego, konkretnego stosunku prawnego, nastąpi na podstawie tak uzyskanego tytułu egzekucyjnego/wykonawczego czy też na podstawie np. orzeczenia sądu. Trafnie też dostrzega się, że pominięcie w takim tytule egzekucyjnym stosunku prawnego, z którego wynika egzekwowany obowiązek, otworzyłoby drogę do nadużyć, umożliwiłoby bowiem wykorzystanie powstałego tytułu do egzekwowania świadczeń z innych stosunków prawnych łączących strony o ile w ich ramach składający oświadczenie byłby dłużnikiem zobowiązanym do analogicznego świadczenia.

Zważywszy na okoliczności sprawy - złożenie oświadczenia o poddaniu się egzekucji w oddzielnym akcie notarialnym lecz w odniesieniu do długu, który z uwagi na nieważność umowy stanowiącej jego źródło, nie istniał - można rozważać czy oświadczenie o poddaniu się egzekucji samo w sobie stanowi samoistne źródło zobowiązania. W tej kwestii podzielić jednak należy poglądy orzecznictwa i literatury, które taką możliwość wykluczają. Jednostronne oświadczenie dłużnika zawarte w akcie notarialnym o poddaniu się egzekucji nie ma charakteru konstytutywnego, nie kreuje między stronami, nazywanymi w oświadczeniu dłużnikiem i wierzycielem, żadnego zobowiązania. Podobnie ocenia się sytuację gdy oświadczenie o podaniu się egzekucji podpisał wierzyciel, chociaż uczestnictwo wierzyciela w czynności kieruje rozważania ku konstrukcji umowy. Umowę taką można byłoby traktować jako uznanie (właściwe) długu. Jakkolwiek taka sytuacja w sprawie miejsca nie miała, można wskazać, że uznanie właściwe jest co prawda umową, ale dotyczy ona długu istniejącego; jej treścią i celem jest ustalenie lub stabilizacja istniejącej między stronami sytuacji prawnej. Uznanie właściwe ma więc charakter kauzalny co oznacza, że ważność takiej umowy jest uzależniona od istnienia ważnej podstawy prawnej uznanego roszczenia. Ponieważ w obowiązującym porządku prawnym nie jest znane abstrakcyjne uznanie długu, a więc takie uznanie, które byłoby samoistnym źródłem zobowiązania powstającym niezależnie od tego czy uznany dług istniał w rzeczywistości (por. orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 19 maja 1961 r. I CR 540/60, OSNC z 1963 r., nr 3, poz. 53) tym samym wykluczyć należy możliwość przyjęcia, że złożone w takich warunkach oświadczenie o poddaniu się egzekucji stanowi samoistne źródło zobowiązania.

Zgodnie z art. 840 § 1 pkt 1 k.p.c. dłużnik może w drodze powództwa żądać pozbawienia tytułu wykonawczego wykonalności w całości lub części albo ograniczenia, jeżeli przeczy zdarzeniom, na których oparto wydanie klauzuli wykonalności, a w szczególności gdy kwestionuje istnienie obowiązku stwierdzonego tytułem egzekucyjnym niebędącym orzeczeniem sądu. Powołany przepis umożliwia więc dłużnikowi ochronę przed egzekucją prowadzoną na podstawie aktu notarialnego, przez wykazanie, że tytuł wykonawczy zawiera treść nie odpowiadającą rzeczywistemu stanowi rzeczy, w tym, że obowiązek objęty

poddaniem się egzekucji, z racji nieważności umowy stanowiącej źródło tego obowiązku, nie istnieje. Wskazana w akcie notarialnym zawierającym oświadczenie powódki o poddaniu się egzekucji podstawa prawna obowiązku świadczenia na rzecz pozwanego, to jest umowa pożyczki była umową pozorną; była nieważna, co też oznaczało, że z tego stosunku prawnego dług nie istniał. Skuteczne zatem zakwestionowanie przez powódkę obowiązku świadczenia stwierdzonego tytułem egzekucyjnym prowadziło do uwzględnienia powództwa opozycyjnego. Oświadczenie o poddaniu się egzekucji w żadnej mierze nie odnosiło się do czynności prawnej dyssymulowanej, stąd nie było żadnych podstaw do wiązania tego oświadczenia z tą, całkowicie inną, czynnością prawną, to jest czynienia z tej innej czynności prawnej źródła egzekwowanego świadczenia. Wiązania takiego nie usprawiedliwiała też okoliczność, że chodziło o czynność dyssymulowaną, a więc tę, której strony rzeczywiście dokonały, skoro, jak wyjaśniono wyżej, czynności pozorna i ukryta są czynnościami samodzielnyymi, odrębnymi. Biorąc zaś pod uwagę, że oświadczenie dłużnika o poddaniu się egzekucji wymaga formy aktu notarialnego zastrzeżonej *ad solemnitatem* oznacza to, że pod rygorem nieważności formą tą muszą być objęte wszystkie elementy oświadczenia woli dłużnika czyli warunki, o jakich była mowa wyżej, a więc nie tylko warunki wymienione w pkt 4 i 5 art. 777 § 1 k.p.c., ale i warunek istotny tego oświadczenia w postaci oznaczenia stosunku prawnego, z którego wynika obowiązek dłużnika świadczenia. Skutecznie poddanie się egzekucji z czynności prawnej ukrytej (dyssymulowanej) wymagałoby więc formy aktu notarialnego.

W świetle powyższego zarzuty naruszenia art. 83 § 1 zd. 2 k.c. i art. 840 § 1 k.p.c. są nietrafne. Zauważyć przy tym należy, że skarżący powołując w skardze kasacyjnej jako naruszony art. 840 k.p.c. wskazał jedynie § 1 tego artykułu, bez sprecyzowania adekwatnej do okoliczności sprawy jednostki redakcyjnej ujętej we właściwym punkcie tego paragrafu co jest niestarannością, skoro § 1 ma cztery punkty. Ponadto zarzut naruszenia tego przepisu skarżący pomieścił w podstawie procesowej, co jest wadliwe. Powołany przepis nie reguluje przebiegu postępowania przed sądem ale określa podstawy powództwa opozycyjnego, stanowi więc funkcjonalny odpowiednik przepisów prawa materialnego i stanowi podstawę rozstrzygnięcia sądu o istocie sporu w takim postępowaniu. Stąd też

zarzuty skargi kasacyjnej odnoszące się do podstaw powództwa opozycyjnego powinny być wykazywane w ramach pierwszej podstawy kasacyjnej, to jest naruszenia prawa materialnego.

Nietrafne są zarzuty naruszenia art. 382 i art. 328 § 2 w związku z art. 391 k.p.c. Uzasadnienie tych zarzutów sprowadza się do kwestionowania ustalenia sądów, że umowa pożyczki była czynnością pozorną. W związku z tym przypomnieć należy, że pozorność czynności prawnej jest okolicznością faktyczną. Sąd Najwyższy kilkakrotnie wyjaśniał, że okoliczność ta podlega ustaleniu przez sądy merytoryczne i ustalenie to nie podlega kontroli kasacyjnej (por. wyroki: z dnia 23 stycznia 1997 r., I CKN 51/96, OSNC 1997, nr 6-7, poz. 79, z dnia 27 lipca 2000 r., IV CKN 91/00, niepubl., z dnia 8 grudnia 2000 r., I CKN 1233/00, niepubl. i z dnia 9 listopada 2007 r., V CSK 278/06, niepubl.). Ponadto, ustalenie to, wbrew stanowisku skarżącego, zostało dokonane bez naruszenia wskazanych w skardze kasacyjnej przepisów procesowych.

Z przedstawionych przyczyn Sąd Najwyższy, na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c., orzekł jak w sentencji, o kosztach postępowania kasacyjnego orzekając na podstawie art. 98 § 1 i 3 w związku z art. 108 § 1 i art. 398²¹ k.p.c. i § 6 pkt 6 oraz § 13 ust. 4 pkt 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r., poz. 461).